

לקוטים מכתבי הרב חננאל ניפי

סאת יוסף ירא (פירארא).

כמהודיר החכם והרוסא שלמה לאמפרינטי, בן להרב המפורסם כעל ספר יצחק שמו נורע בשערים עוד כהיי אביו ועליו אמר החכם עמנואל ריקי בשירו הנפלא שחבר ליום חתונתו (והוא בירי):

הוא הוא שלמה שר גדול הערך
חכם בטבעיות ברת פקח
רוסא לכל בשר להשחבה
מורה לכל יוש לנגוד דרך
שלם במדותיו ועושה יושר
דורש לכל העם באמרי שפר
הונה בתורת אל ולומד ספר
רוסא ואומן טוב ורב הכושר

תורתו זרחה אחר אביו וזכה גם הוא להעמיד הרבה תלמידים ובכללם כל שהיו מני ערת פירארה כדורם. כמו החכם שכתי אלהן פיסארו. החכם יוסף דוד כסאנו והחכם חננאל בן הוקן הנכבד ויודע ספר ר' שמואל מתתיה ניפי. הרב שלמה נפטר ביום כ"ז סיון תקס"ב ונמנה אחריו אביר וריס החכם שמואל ירדיה נורצי, איש תם וישר ודעתו רחבה כנוכה מספקו המוכא כמכתב עין משפט לרנהיו. חננאל ניפי היה בן כ"ב שנה במות רשיל אך לא חדל להתאבק בעפר רגלי החכמים ולשקוד בשיבת הנעלה משה כהן. אשר שם כמהודיר שמואל ירדיה היה מורה בלילות. ולקח עסק במשא ובמתן של תורה עם החכמים בני גילו. וכשבא בעירו החכם יעקב משה עייאש מירושלים, שהיה סה ראש ישיבה ומייץ במשך י"ב שנה (תקס"ד — תקנ"ז), החכם חננאל יצק מים על ידיו והיה שוחה בצמא את דבריו. ובכן נתגדל עוד בתורה ונעשה בקי בתלמוד ובפוסקים בעת שהיה משמיע מתורתו לתלמידים בביתו ובבית כמהודיר שלום פיסארו. בשנת תקס"ו היה בין סקודי הקהלות ההולכים לעיר פריס שנקראו שם להתאסף בגורת המלך נאפוליאון כירוע, וישב שם כסנהדרין

הגדול עד ערב ספח תקס"ז שאז חזר לביתו. ולמטה נראה איך זרחה חכמתו בין החכמים הנאספים בפריס. בשנת תקע"א מצאנוהו אחר מדייני הקק"י, ובשנה הזאת כבר חבר הספר זכר צדיקים לברכה כי בסוף מאמרו על רבינו עזריה מאדומים מוכיז שם כמנהגו יוסף דוד בנעל הכהן בתור נר"ו. הוא היה דרשן טוב ודבריו מנוקס ולמעשים היה דורש בשבת שתי מעשים בערב ובבקר או בבקר וקודם מנחה. כי שני הרבנים המוכתקים כמנהגו יוסף דוד בסאנו וכמנהגו ר"ן היו דורשים יחד בשני מקומות במדרש ובכנסיית יוסף דוד בסאנו והוא נדרסו בשנת התקע"ג סדר ההקפות ליום שבת אשר נהגים כה"כ הזאת ונדרסו ראשונה כשנים ושנית בליוורנו ברפוס ר' אליעזר מנחם אוטולינגי בשנת התרי"ג. באלול תקס"ב נתישב ההכם ח"ן למיץ ביקי ציגנו עם נכדו וחתנו החבר אברהם מינאל קראפאניטי וכה להשפיע לאט לאט כמי השילוח יראה שמים וקרושה בין יחודי הקהלה הזאת ובה נספר כן עני שנה כיום כיה סבת שנת התקע"ו). תלמידו הנאמן כמנהגו יוסף דוד בנעל יצחק סינצי העתיק לעצמו הסי' זכר צדיקים לברכה והוא בידי בני. והי' נחן לי לקנות השוכותיו בששה כרכים שהן עתה באוצר הספרים של ת"ת. על כן חובה עלי להודיע החילוק הגדול שיש בין סי' וציל הנרסם ובין הכ"י ולהוציא לאור אחד מספריו להראות כחו וחכמתו. ואני כותב כי כל קורא הלקוטים האלה יורה שהחכם ח"ן היה חוקר שלם וספקן גדול.

א) ליקוטים משו"ת החכם ח"ן:

גילוח בהה"מ.

הפקידים לאסיפת סאריס הוכרחו להתעכב שם גם בימי חג הסוכות להשיב דבר דבור על אפניו על כל אחת ואחת מהשאלות ששאל מהם המלך. ובהיות שאם אדם שנתמלא וקנו ישב חמשה או ששה ימים בלתי יתגלה נחשב לו להסרון דרך ארץ ויתבייש לעמוד בין הגוים עמד השואל לידע אם הפקידים הגיל ששכר גילחו ערב הרגל יכולים לחזור ולגלה וקנס בהיה ולסמוך על רבינו חם שמתיר מפני שהאומות שיודעים שהם מקירי המלך אם יראום מגוללים בזקן ארוך קרוב הרבר שילעגו אותם וירגנו עליהם לאמר שהם קרואי המלך ובעיד המלוכה אין להם דרך ארץ וזה אולי יזיק אל מגמת הפקידים שהיא להוכיח להמלך שהיהודים יכולים

¹ וזה הוא כתב מצבת קבורתו שהעתקתי בכתיב של קק"י. ציגנו והיא תקועה בכותל:

קבר השני מואת השורה	וסמן מאן שום שם לעמרה
בסמן גוף אנוש צכי תפורה	כי אם בשם הזקן יהיה נקרא
פאר הדוד ארי שבחבורה	חנניאל רפאל חי מלא אורה
פסקן דרשן מפרש סתרי תורה	ממשפחת ניסי המעטירה
רב כסקרא כמשנה ובגמרה	ותעלה נשמתו בגמרה
חסיד עני רועה הצאן כשורה	ככ"ת סבת שנת הקצרת ליצירה

לשמור דחם ולנצור הלכות דרך ארץ כמו שאר האומות והילכך שמא על זה אמרין
 דביטולה של תורה היא קיומה, וזאת ועוד עמר השואל לידע דאם תיל דאסור לסקרום
 הגיל לגלח. אם לפחות מותר לנכררים שבהם לילך ולדבר עם משרתי המלך ושלוחיו
 בהיות שיש להם צורך לילך ולדבר בתול המועד. על הכל יבא נא דברו הטוב
 ושכמ הי. והשיב כמוהר"ר ח"ן בספק אשר הסכים עליו הרב הגדול כמוהר"ר יוסף דוד
 וינצהיים ראש המנהדרין לאמר: ראיתי אח כל הדברים הנאמרים למעלה יוצאים מקן
 קולמוסא של החכם השלם למעלה חן ולמטה חן כלם נכוחים לכבין וישרים למוצאי
 דעה. האמנם בעיקרי איטור הגילוח בחה"ט הארכתי בזה בספרי יד דוד ברים ואלו
 מגלחין ומתריז דעת נודע כיוזרה שרצה לסמוך על דעת ריה. הנה הוא נרפס ויראנו
 המעיין משם. אמנם באלו הנכררים אשר הוצרכו לילך אל שרי המלכות לספק על
 עסקי רבים בוודאי יש להתיר כל שהיה וקנס גדל מאד מבלי אפשר לבא לפנייהם
 מבלי גלוח מפני הכבוד ובלאו הכי מצינו כמה מלאכות שהתירו רז"ל בחה"ט מפני
 צורך רבים וכיש הגילוח שאינו אלא משום גזירה, אמנם אותם שלא הוצרכו לילך
 אל שרי המלכות מפני צורך רבים בוודאי אסור היה להם לגלח ועונם ישאו. ומה שהביא
 החכם המוסק גריו ראהו שלא לענוש אותם מדברי הרב שיירי כנהיג בהלכות ט"ב
 אין זו מסכנת כלל שאף הרב כה"ג לא אמר אלא שלא לגרות אבל הענישו בעונש
 סמון ומה גם בנרון הוה יש כמה ספקות אם הדבר יצא מפי ר"ת להתיר למעשה כאשר
 הארכתי בספרי הנזכר. אבל כאשר אפשר כי כמה וכמה עשו הדבר באומר מותר
 כיון שהם שלוחים בעיר מלוכה כדי בויון לילך מנוול וכה"ג מותר הוא לסי דעתם.
 ראוי להעלים עין לעת הזאת אם יקבלו עליהם שלא יגלחו עוד בחה"ט בשום
 אופן שיהיה מבלי שאלת חכם וכאשר הזדה גבר החכם המוסק גריו ושלום על
 ישראל.

הכיד החוהם מה פארים ט"ז לחודש מרחשון נפלאות לסיק
 יוסף דוד וינצהיים החונה בקיץ שטראסבורג לעיני [לעת עכור] מה
 פארים שליה גליל רינוס התחתונה.

... גם אנתנו מחויקים דברי המופלא גריו לכל יתן כתף סודרת הגם שכבר
 רבריו מחויקים עין הגאון אטיו גולת הכותרת מיה דוד גרו יאיר ויופיע רק לאפשי
 גכרא קאטינא.

מה פארים יום א' ב' דחנכה תקס"ז לסיק.
 כרוך קוגנייס מעיר פאלמבורג
 אריה ליב מעיר קרינשאטס.

כמוהר"ר ח"ן לכמוהר"ר יוסף דוד וינצהיים בעודם בפארים.

בה"א ששתי כעל כל הון על אסרות שהודות של אדוני רם ונשא המאיר לארץ
 נלדרים, וכמקום גדולתו מצאתי ענותנותו אשר פנה אל האוהב הקטן שכביר

כמוני ויחנני ויברכני כחותם יד ימינו הקרושה על אשר העלתי במצורתי קלה כמות שהיא בדבר הפקידים בפאריו שגלחו עצמם בחיה, ובהיותי קורא ושוחה בצמא דבריו ראיתי מ"ש מעבית שבספרו יד דוד האריך בענין הגלוח כפי' אלו מגלחין והמיל ספק בסברת ר"ת אם מעולם יצאה ממנו; והנה אמת אגיד כי בעת שנכתבתי הפסק הגיל לא שלמה עדיין ידו בספרו הכהיר הגיל, ועתה כי אורו עיני וזכותי ליהנות מתורתו ולהגות במ"ש פ' אלו מגלחין דף רע"ב ע"ב אשאל רשות מאת אדוני לישא וליתן בדבריו הנחמדים מזהב ביראת ד' טהורה ולא מאהבת הנצוח ולקנטר ח"ו אלא כי תורה היא וללמוד אני צריך. וזה יצא ראשונה הנה נסתפק מעבית אם מה שכתב הטור בשם ר"ת יצא באמת מפי ר"ת מפני שהרא"ש ושאר מפרשים שרמו לא הביאו דבריו ע"כ, ואני אחד מתלמידיו הקטנים אדון לפניו בקרקע לאמר נא בלשון בקשה יתרצה אדוני לישום עיונו הוך על מ"ש הרב החכ"כ בספרו כנה"ג טור י"ד סי' ל"ב שהטור כתב ור"ת שספק כלישנא קמא, ובהיות שהרב מערני מלך טרח עצמו לבקש לזיכין כתב ר"ת כן, כתב עליו הרב כנה"ג דברים אלו וז"ל: וקשה וכי מפני שהתו לא כתבו כן בשם ר"ת לא יהיה נאמן הרא"ש ויל לומר שר"ת ספק כן באחד מספריו או משום מחבר ופוסק ועוד דבתוספו' פ' אלו טרופות דף ט"ב ע"ב בדיה ואמר מוכח דר"ת סובר כמ"ש הרא"ש שכתבו בלשון הוה ואומר ר"ת דר"י לא קאי אגלגלת דחסרון הגלגלת הוי עם תקרום וכ"ו והקשו על זה ואח"כ כתבו ונראה דחסרון הגלגלת עם נקיבת הקרום העליון דסוף תתאה ליפסק אבל בלא חסרון עצם אם ניקב קרום העליון אין סוף תתאה ליפסק וכ"ו ומדכתבו כן מוכח דר"ת סובר דניקב העליון בלא התחתון טריפה, עכ"ל הרב כנה"ג, ומעתה אנכי שואל למה לא נזכר לומר כמו כן כאן, וכי מפני שהתוספות ואחרים לא הביאו דברי ר"ת הגיל בשמו לא יהיה נאמן הטור לומר שר"ת פירש כן, דהיו אות מוסת שראה כן באי מספריו או בשום מחבר פוסק כי הטור היה הרבה שנים בימי הרא"ש אביו ז"ל והיו שניהם קרובים כזמן לר"ת יותר ממנו ויכול הטור לידע במילי דר"ת כמו הרא"ש אביו ז"ל ואם הרא"ש לא הביאם אין לא ראיו (אינה) ראיה בירוע, ולא עוד אלא דבשנדקדק בדבריו החוס' מקום איכא ברא"ש למימר דקים להו סברת ר"ת שהרי בדף י"ד ע"א [דמועד קמ"ן] היה אומן שאבדה לו אכירה וכ"ו כתבו וז"ל יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלה אם מוכחא מילתא כי הני עכ"ל, והנה משה שכתבו יש להסתפק משמע וראי דסברי האיכא לצרד להתירא ואעפ"י שהחולה לא נזכר לא במשנה ולא בגמ' דספק ואלו מגלחין, ומינה אורא לה קושיית הטור על ר"ת שהקשה דמדדחוינן שלא הווכר לא במשנה ולא בגמ' שי"ט דאסור דתרי החולה שלא הווכר לא במשנה ולא בגמ' ואפ"ה החוס' חוו ליה זכותא להתיר, ולא זו בלבד אלא אף זו איכא לצרד ולומר דדוקא בחולה שנתרפא נסתפקו החוס' אי מוכחא מילתא כאותם שהווכרו במשנה ולהתיר מפני כן משום דאיירי נמי שלא גילח ערב הרגל וחל עליה גזירה שטא יכנס וכ"ו אבל במי שגילח ערב הרגל, שהוא נדון ר"ת, דלמא החוס' סלקי דרגא וסברי דאותר משום שלא עבר על חקנת רז"ל לגלח ערב

הרגל וגם ברגל קודם שיהזור ויגלה הכרת סניו ענתה בו שגלח ומוכחא מילתא והוי ממש סברת ריה. או שמא מספקי להו כמו בחולה משום קודם שיהזור לגלח מוכחא מילתא ואחר שחזר ונילה לא מוכחא תו מילתא. ואיך שיהיה נקוט מיהא כיךך דגם התוספות סברי כר"ת לענין דלא אמרינן מילא הווכרו במשנה ובגמ' ש"מ דאסור דהא בחולה לא מספקא להו אלא אי מוכחא מילתא כהני דמתניתין. ולפי הנלע"ד זו היתה כוונת הרב המשכיר מרן הביי דעל מה שהביא הטור סברת ר"ת והלק עליו באמרו שלא נזכר לא במשנה ולא בגמ' כתב עליו וז"ל דין זה נסתפק בו התוס' כפי' אלו מגלחין ע"ש. וברקתי בכל סרק אלו מגלחין ולא מצאתי להתוספות שנסתפקו אלא במ"ש אני לעיל. דאלמא סבירא ליה להרב ב"י דסברת ר"ת תליא בטאי דכתבו התוס' ולא נעלמה סברת ר"ת מהם אלא שהם נסתפקו בה. ומה שדקדק עוד מעכ"ת שהגהות מייסוּן ס"ז מהל' יום טוב כתבו סברת ר"ת בשם יש אומרים ולא בשם ר"ת אלמא לאו ר"ת אמרה ע"כ. ואני בעניי אמינא לדקדק לאורך גיסא דמדכתובה בשם י"א. וכן בהגהות אשרי כתובה בשם יש רוצים לומר. שמעין מ"נה דלא ר"ת לברו אמרה אלא היו אחרים עמו ג"כ בסברתו ולכך לא כתובה בשם ר"ת כדי שלא נחשוב שהוא יחיד ושם משום הכי הרב בעל מאמר מרדכי כפי' תקליא כתב דסברא זו היא של רבנו חם וקצת פוסקים ע"ש באות א'.

ומה שהוסיף עוד האדון לומר דכתבו עלה ההגהות בשם מהר"ם מרוזינבורג שטעות הוא בידם ואילו ר"ת אמרה לא היה הקדוש מהר"ם מרוזינבורג כותב על המאור עינינו ר"ת דטעות הוא בידם ע"כ. לפי הנע"ד אין טעם זה מספיק להוליד ממנו דמ"ש הטור בשם ר"ת אינו ר"ת. דאפשר שמהר"ם מרוזינבורג הגר סתמו לחלוק עליו בכח כדי שלא יבא שום אדם לסמוך עליו ולמיכך הוציא זה הלשון של וטעות הוא בידם. והרי מצינו כמה פעמים בחלמוד כדי להוהיר שלא יסמכו על מה ששמעו כבר למעשה. דים דכרים שאמרתו למניכם טעות הם כידר. וכן מצינו טעה בתרא טעה בתרתי וכווצא. ואם ר"ת היה גדול מאוד ברורו גם מהר"ם מרוזינבורג היה גדול ונרפסו ניסוקיו ואינו מן הנמנעות שיאמר על דברי ר"ת שהם טעות כדי שלא יבאו לעשות כמותו.

ומה שדקדק עוד מ"ש הטור ור"ת פירש ולא כתב ור"ת פסק שאולי לא היה סומך על פירושו למעשה ע"כ. אע"ג דגם בזה יש להשיב ולומר משום דסברת ר"ת נחמשה מחמת דאילו בתר טעמא למיכך כתב ור"ת פירש כלומר פירש דגורה זו לא שייכא אלא כפי שלא גילה ערב הרגל. מ"מ הרינו מודה על האמת דאיכא פנים ג"כ לסימר שפירש כן להלכה אבל לא היה סומך על פירושו למעשה והדבר שקול אמנם יסלה הארון דכאן מודה שר"ת אמרה. ומה שכתב עוד ואולי זה כוונת הטור כמה שכתב וקשה הדבר להתיר כלומר אעפ"י שלא היו קושיות על פירושו זה מ"מ קשה להתיר כיון דלא מצינו שר"ת פסק הלכה למעשה רק היה. מפרש כך וגם אולי יגם הטור גופיה היה מסופק אם ר"ת אמרה אם לא עכ"ל. אחרי נשיקת

כפות יריו ורגליו הקדושים לא זכיתי להבין הדברים הללו. דאם הטור היה מסופק איך כתבה בשם ר'ת, וכי לא היה יודע הטור מאי דאמר ר' יוחנן בגמ' אמור להכמה אחותי את אם ברור לך הרבר כאחות שהיא אסורה אמור ואם לאו אל תאמר. וכ"ש הכא דאיירינן בקולא שלא נתפרשה בגמ' איך לא נשמר מלחלות סברה זו באילן גדול כמו שהיה ר'ת אם לא ידע בבירור שיצאה ממנו, ואילו היה כן היה לו להטור לכתוב אמור בשם ר'ת או וכתבו בשם ר'ת וכיוצא בלשונות אלו אבל מדכתב ר'ת פירש היו אות ומופת שלא היה לו לטור שום ספק שלא אמר כן ר'ת ז"ל. ומה שמירש ארונ' דברי הטור באמרו וקשה הרבר להתיר, אחר המחילה הראויה לפי הנלע"ד איסא מסתברא דמיש וקשה הרבר להתיר משמע שרוצה לומר אע"נ דהסברא מברעת, כדבריו מימ קשה להתיר משום שאחר שיהזור לגלח ברגל לא מוכחא מילחא שגלח ערב הרגל או משום שלא הווכר בהנ"ו ובגמ'. והאמת יורה דרכו שאין דרך הטור להשתמש מלשון זה שנשתמש כאן כשיש לו ספק מבטן מי יצאה סברה שמכ"א, שהרי בטור י"ד ס"י ל"ג הכ"א דעת הרב בעל העיטור שגם בבהמה יכול לברוק הושט אחר השחיטה והוא ז"ל השיג עליו בלשון זה שמש שכתב כאן וכתב ז"ל ורבר קשה הוא להתיר בבהמה שהוא מלוכלך ברם השחיטה וכו' עכ"ל, והרי סתם איכא רש"י והרא"ה והר"ן דסברי כבעל העיטור. אלמא אין לדרקק מלשון זה על הטור. שהיא סברא שאין ליחסה לפוסק מסורס.

ומ"ש עוד מעב"ח לסיומא דמילתא דרבר זה של גילוח בחיה אתי בק"ו ממיש בש"ע דכיבוס כלי פשתן היו דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, אחר שאלת אלף מחילות ממנו לא ירר ביני הרל אתו וק"ו שלו לא זכיתי להבינו, שהרי הפלגד והלטר של ק"ו הפניים זה לזה לגמרי, דבשלמא דכבוס דכל הפוסקים מתירים חוץ מסהר"ם והר"ן נוחן שיהיה מותר לסיכך נוכל לייחס אליו ההיא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, אבל בגילוח שרוב הפוסקים אוסרים והמיעוט לכד מתיר אי אפשר לבוא עליו, מטעם זה דהא מעיקרא היה לעולם אסור, דהלכתא כרבים, וכבר ידוע שא' מהתנאים הצריכים כההיא דדברים המותרים וכו' הוא שכשהתחילו לנהוג כן היו יודעים שהיה מותר ואעפ"י כן רצו לנהוג איסור, כמבואר בטור וכ"י ס"י רי"ד ע"ש, מה שאין כן בגילוח, ולא עוד אלא דלפי הנלע"ד נסיק מיניה חורבא אם נבוא עליו מטעם זה דאיכ' יאטרו דאתאן למחלוקת הפוסקים ז"ל אם מותר בהתרה או לא, וחזי לומר כן.

נפקא מינה מכל האמור עד הנה דמה שמסרו לנו להקת הפוסקים ז"ל היינו הטור והבאים אחריו שרית התיר לפי שגלח ערב הרגל עדיין שריו בריר וק"ו אל"א דסוגיית דעלמא דלא כוותיה ורוב הפוסקים ז"ל וכמעט כלם נחלקו עליו, והלכך הלילה וחס לשום מודה צדק לסמוך עליו בעלמא להורות להתיר לכתחילה מאחר דלית הילכתא כוותיה וכבר ידוע מ"ש מר"ן הביי בהלכות ססח דהגם לבו בתוראה להורות דבריו בעל המאור שהתיר לכער החמץ באכילה כיום י"ד ששש שעת ולמעלה

ראוי הוא לניסוח מאחר שכל הפוסקים נתלקו עליו. אמנם בנדרים, שהוא נדון פרטי דאיכא ביה טעמים רבים ונכבדים שבעבורם מותר לנכחרים לגלח אפילו לדעת שאר הפוסקים ז"ל וכמו שהוכחתי בענייני כפסקי הראשון. נלעדי לדרווחא דמילתא בלבד נוכל לעשות מסכרת דרית סניף ולומר כדאי הוא רית לסמוך עליו ככהיג דכבר ידוע וסרגלא כפומיהו של כל הפוסקים ז"ל שהטעמים נעשה א' סניף להכרה, וכמו כן בשאר הפקידים שכבר עשו וגלחו בחשכם שהוא מותר בעבור צדרי היתר שביארתו לפסקי הנ"ל אמרתי לצרף צדרי היתר עם סכרת רית ולהשתמש בין הכל יחד להעלים עין בעבורם ושלא לדבר עליהם טועה חזו וכמו שהסכים עמי גיב הארון שיחה, ובלבד שישמרו לעשות כרח של תורה וכמנהגם של כל ישראל בשנים הבאות.

ומה שהשיג עלי מעכ"ת על ראיית הכנהיג שהבאתי אורה ולא אכוש שהאמת עם הארון דגם הוא לא אמר אלא שלא לנדות אבל קנסו ממון. אמנם ראייתי היתה בהדרגה ותוכן כוונתי היתה לומר דכיון דמי שגלח בט"ב אחר הצות סבלי שיחיה שם שום טעם פרטי לצדד להחירא קנסו ממון בלבד משום דאיכא רית שמתור מינה דבנדרים דמלבד דאיכא רית שמתיר יש עוד פרטים שבעבורם חשבו לעצמם שהוא מותר דאפשר שראוי להעלים עין לגמרי ודי שיקבלו עליהם שלא לפרוץ גדר להבא. ובכן תהיה השבתת קילמוסי בקידה והשתחיה אל מול הדרת כסא ככורו וכקבלת ברכתו הטהורה ואצא מלפניו במזרח:

לא ליודעים ח"ן.

אחר שכתבתי כל זה באו לידי תשובות בשמים ראש המכונות להראיש וראיתי שם בס"י מי שכתב אלה הדברים וז"ל ואותו שגלח את ראשו בכה"ט על סמך שכבר גלח מעייט עפ"י הנשמע משם רית ז"ל שהחירו. הדין עמך שאין נוהגין קולא ביחודי במקום רבים שהרי רבנו משולם וכן רבנו טוביה מווינא וכן רבנו משפירא חלקו עליו. והבאים אחריהם מחכמי הדורות לא מצאנו מי שכתב או הורה להדיא היתר בדבר. אמנם לא אחמור הלכחא ומנהג בדבר וראיה ברורה לא נמצאת לאסור ולא יפה עשית שנודת אותו אחר שעשה כרית ולשרי ליה מר נירוינו עכ"ל. והנאני מאד בראותי כי יש לי רב ותנא דמסייע לי כמה שהוכחתי מדברי הכנהיג דלעיל יען בגלוח דכה"ט ממש הוא אמר שלא יפה עשה מי שנדה המתגלח אחרי שעשה כרית ולא העלה על שפתיו נטי שיש לקנסו ממון. והדברים קיזו בנדרים כוללעיל. אמנם כמיש דלא אחמור הלכחא ומנהג בדבר וראיה ברורה לא נמצאת לאסור דברים אלו לכאורה הם תמוהים וצריכים לי עיון טובא וכאחזור לביתי בעיה וכלי אומנותי כירי אחזור איהיב [אם יהיה השלום בארץ] אכירה. ואם כנים הדברים דשורת הנ"ל הם מהראיש ז"ל אנכ ארחין למדנו דסכרת רית היתה ידועה אפי' להראיש ז"ל אלא שכתב עפ"י הנשמע.

לא ליודעים ח"ן.

(ב) ספר זצ"ל לפי הכ"י.

החכם ח"ן נודע בחכמת הספרות ע"י הספר זכר צדיקים לכרכה שכתב אחר שיצא לאור ס' שם הגדולים להוכיח שמות הרבנים הידועים לו. ובמקום שהיה לו טעם להאריך למעניהם ולעודד זמנאם האריך כראוי, אך בנדפס נשמטו כמה וכמה דברים הנמצאים בכ"י שיש בידי העתקת הרב ש"י פינצי תלמידו. ויש להעיר עוד כי הרב ח"ן לא הניח ספרו זה מוכן להדפיס ואולי לא היה כדעתו לפרסמו חוץ מבית מדרשו וערים דבריו שנקראו בסופו בנדפס צד 373 שמורה בהם ומשבת לאל שעזרו להגיע לתשלום המלאכה הזאת במהדורה הראשונה ומסיף וחסילהנו הכון לפנינו שיעזרונו על דבר כבוד שמו לחזור על למודנו בקונטרסים זה ולחבר בו מהדורה שניה ולבא עד חליתתה וכו'. המהדורה הראשונה נראה שהיתה כבר מחוברת בשנת תקע"א כי במאמרו על ר"ע מאדומים מוכיח כמוהר"ר ישמעאל הכהן עודנו בחיים. הנדפס והכ"י שבידי משונים לרוב זה מזה בתוך הערכים ובסדרם ויגעתו לא טעם להעריכם ולהבדיל דברי ח"ן מהתוספות והשינויים של המו"ל. והנה אתן כאן איוה מהם ובסרט ההשמטות היוחר בנדות שמצאתי בנדפס.

בנדפס צד 117 נשמטו הערות המחבר על שו"ת דבר שמואל ס"י קל"ט וקכ"ו. שם צד 119 רומז המחבר בקצרה על י"ג חשובות של הרב בריאל שראה בקובץ שו"ת רבני מנטובה.

שם צד 119 הוכיח שהגאון יום טוב הלוי העליר לא המתין הרבה שנים אחר הדפסת סידורו על משניות לחבר ס' לחם המורות כמו שכתב הרב סחד יצחק (ערך כלאי גרים דף ס"א ע"ד) אלא שהשלים לתקנו אבל שניהם נעשו יחדו, כמו שכתב הרב שם הגדולים על מר"ן בחבוריו בית יוסף ובס"ף משנה ולענין שנת מות הגאון יום טוב לא נמלט מהמחבר מה שיוכל הרוחה לרחות שהכונה בתיבת השק"ט היא כל הפרט קטן לבד ור"ל תייד אבל כתב, נלע"ד שהוא דוחק.

שם צד 173 יעקב המכונה ועליקמן בר' גרשון. צ"ל יצחק המכונה ועליקמן בר' גרשון ח"ן (כמו שהוא בכ"י).

שם. יעקב די אלבא מעיר קוטמנטינה באו עליו כמה הרפתקי ויסורין מינים ממנינים שונים ויצא משם ובא בעיר פיורינצא וקבלוהו בסבר פנים יפות וכו' כן כתב הרב המחבר. ואני הצי' המעתיק מצאתי דבריו סמוכים על הקרמ"ט חולדות יעקב, אי"כ יש לתקן מה שכתוב ברשימת בודליינא לרמשיש Montferratensis.

שם צד 179 יחיאל בהגיה נתנאל מרכוש וכו'. צ"ל עזריאל בהגיה נתנאל מרכוש, כמו שהוא בכ"י.

שם צד 218 ובס"י גיא [משום נחלת יעקב] מוכח שהר"י נחלת יעקב הוא תלמידו. צריך לתקן שהרב שמחה לוצאטו הוא תלמידו.

שם צד 225 בערך כמוהר"ר משה זכות. ועל מה שכתב הרב שם הגדולים שראה קול הרמ"ז בכ"י והוא כפלים מהגרסא ע"כ העיד לי כמוהר"ר יוסף דוד במאן נר"ו שהוא ראה וידע ס' קול הרמ"ז כ"י שזיהו בבית מדרשו של כמוהר"ר לאמסרונטי וצוקיל שהויל זכב מכיסו להעתיקו במנשוכה קודם שיצא לאור הרפ"ס. והאמת שהוא הוא ממש אותו שגרסא. אין בו שום תוספת ולא סגירת. אלא שהוא נוסף גדול הרבה מהגרסא מפני שהרמ"סוהו באותיות דקות וקצר המצע (כ"י).

שם צד 271 נתנאל בכמוהר"ר אהרן יעקב סג"ר . . . נפטר בציננו בכ"ד אב תנ"א. צ"ל כ"ד אדר ראשון תנ"א.

שם צד 283 כמוהר"ר עזריה מן האדומים נולד במנשוכה ונתישב אח"כ בסירארה. חיבר ס' מאור עינים. והס' ההוא נחלק לג' חלקים. הא' קול אלהים מדבר על העששים שהיו בסירארה שנת שלי' ולהראות גדול רחמי האל ית' עלינו. והחלק ב' הדרה זקנים על מעשה הזקנים פותרו החלמי המלך. והחלק השלישי אמרי בינה על דרושים שונים. והרב כמוהר"ר משה סרובנצאלי השיגו על מיש בדרוש ימי עולם והוא חזר וחשיב אליו כטו שכתוב בסוף הספר.

ודע דהרב הגדול כמוהר"ר ח"דיא וצוקיל כספרו מחייק ברכה בקונטרסים אחרון א"ה ס' ט"ז אות ה' הביא בירו מציאה שמצא בגנוי רב גדול בשם כמוהר"ר אלישע גאליקו ומרה"ס אלשיך ומטו בה גם משם מרן קארו וצוקיל הצועקים מרה בלענה על ספר מאור עינים הנ"ל והגיעו לומר שראוי לשרפו ולהעבירו באש מפני כבוד התורה ועיקריה וכשחזבו לפני מרן יוסף קארו צוה לסדר כתב אחר אשר יחתום בו לשרוף ולהעבירו באש הס' הנ"ל בכל מקום ובהיות כי החמיצו הרב בני בניו נחבקש מרן בישיבה של מעלה ולא יכול לחתום. ע"ש באורך. ונראה לע"ד דכל כי האי דתחא דתחזו עמודי וגאנוי עולם הנ"ל על הספר הנזכר אינו מפני שנמצא בו שמיץ מינות ואסיקורסות היו יען וביען כל הקורא בו יחם ויבין דחמיר מרומם ומשוכח ומסאר חכמת ר"ל וצדקתם ומשתרל לכאר דבריהם ומאמרים סתומים שלחם. אלא מפני שברורש ימי עולם התעורר לחקור על מספר שנות העולם ואמר שיש ספק במספרם אע"ג דמסיק דלכל הפנים גם המספר הנהוג אצלנו נכון והליץ בעד חכמינו ז"ל ע"ש. סכל מקום חשו רבנן שומא יגיע הס' הזה ביד איזה תלמיד שאינו הגון וישתה מים הרעים של הרבה דעות שונות סכמה מחברים שהביא שם בעינים האלו ויעשו רושם בדעתו ויבא לנשות סקבלת ר"ל בזה ולכסוד בעיקרי תורתנו הקדושים. והליכך נראה בעיניהם דראוי להסיר משול מדרך עמינו. והבי דייקי לע"ד דבריהם שאמרו מפני כבוד התורה ועיקריה. אכן המה ראו ג"כ דכגון דא שעלה על לבם לעשות ולכתוב לרבנים נגר הס' הנ"ל היה צריך החילה מתוך חמיון לשקול במאזני צדק אם יש לעשותו או לא. ובין דא לדא [בטל] בית דינא ובטל דינא כנראה שטן השמים לא הסכימו שיבא לטועל בזיון כזה על הרב הסתבר הנ"ל בהיות שדרבנו חס"ד בכל דבריו לשום ר"ל ברום המעלות ומענדם עשרה על ראשו. אך

ורק אחרי שנשארו דברי גאוני עולם הגיל גנויים קרוב למאתים שנה. מן השמים נחרצו שיחגלו על ידי חד קדוש כמותריר הדיא הגיל בדוד הזה. שגברה בו רוח מינות ואסיקורסות בעוהר כנודע. כדי שידעום התלמידי חכמים והלמרינים ויהרו מלחת הסי הגיל ביד המתחילים כי אם ביד מי שהשריש עיקרי האמונה היטב בתוך לבו, וכל זה שנכתבי מסכים עם סמורת שיש בידנו ומימי ילדותי שמעתיה שאסור לכל הלמיד לקרוא בזה הספר אם לא ישול רשות מרבו המוכהק [עי' במ"ע REJ נ"ך ל"ג 77 והלאה במאמר Contribution à l'histoire des luttes d'Az. de Rossi מאת החכם היקר דוד קויסמאן ירוד נמשי ז"ל]. אבל על כל פנים חכמת הרב הגיל ואמונתו ויראת חטא שלו מאירים ומזהירים כוהר הרקיע סחוך ספרו. ולא עוד אלא שהיה פייטן ופיוט מוסור ליום השבת וכו' הוא מסמנו וגם לקהל קדוש איטאליאני יש להם רשות אי קורם ברכו ליום ז' של פסח. והרב הגיל היה בומן הרמ"ע ומתרים סרובינצאלי וסיעתייהו וזכותו יגן בעדנו.

אחר שנכתבי כל זה הלכתי לעיר ריגיו ומצאתי בכית נכוחו של כמותריר ישעיה קרמי וצויקל קונטרים השגות על כל ס' מאור עינים הגיל בכ"י מנונים למתרים סרובינצאלי דשפך חמיטי וחמיטי דחמיטי על רבינו המחבר בכל פנה ופנה ובפרט על מ"ש בחלק אמרי בינה פרק כ' דף פ"ו שמה שהגרילו ר"ל עונש הרבה עבירות הוא דרך גומא. והרים סרובינצאלי נחלק עליו וכתב עליו אי לו לבעל דעת זו שנקש להתיר אסורים. וכן מ"ש בדרך קמ"א וקמ"ב בענין הקץ החמו בערה בו וקרא עליו דברים קשים בגוים יע"ש. ואני בעניי אף שמכיר אני מינוט ערבי שאיני כראי להשיב על דברי הרמ"ף מ"ם הרי משנה שלימה שנינו הכל מלמדיו וכו'. וק"ו על החבטים מחברי ספרים דחייבים אנחנו לדונם לכף זכות ולמשכנוי נמשין להצדיק דבריהם. וצא ולמד מאותו חסיד שהשיב ריבה אחת תחת מרגלותיו ואחיב בבקר ירד ושב ודגוהו תלמידיו לכף זכות שלא נתכוון לעבירה מפני שהיו מבירים במעשיו הטובים ודגוהו שנחמון להציל איוה מתלמידיו מן החטא וכווננו על האמת. ועל אחת כמה וכמה כדברי המחברים רמן הסתם נכתבו לזכות בהם הרבים אם אפשר לפרשם לזכות אפילו באיזה דוחק יש לנו לפרשם כך ולא לחשוך בכשרים שנשמתם צוררה בג"ע. הוגמת מ"ש ר"ל כל היכא דאיכא למיררש לשבח דרשינן, לגנאי לא דרשינן. וכבר אמרו לעולם יראה אדם כאילו בעל שמועה נגרו. אשר על כן אף הנא אחרי נשיקת כמות רגלי הרמ"ף ושאימם אמינא דהרב כמותריר עוריה מאדומים לא עלה על דעתו מעולם חי להתיר. אסורים ולא להקל בהם כלל כדקאמ' הרמ"ף. דגם הוא ודאי מ"ל שהעבירות שהוכיד הם חמורות מאד וענישם רבה למעלה. אלא דמ"ש בזה דעון הוצאת שו"ל חמור מכל העבירות ואין לו תשובה וכן מ"ש ר"ל שהוא כשוסך דמים לא דברו ברוקא ממש אלא נתכונו לומר דחמור מאד ממה שהדעת חושב. ובוא ואראן דאינו יחיד ברעת זו יען מצאתו להרב בעל בית שמואל מפרש ש"ע אה"ע (ס' כ"ג) שהביא מ"ש בס' הסידים שאם אי מתירא שאל יכשל בא"א או בנדה חי טוב לו להוציא זרע לבטלה רק יתענה מ' יום בימי הקיץ או

ישב בקור בימי החורף וכתב הוא זיל לפי זה מיש בוהר כאן דעון מוציא שויל חמור מכל עבירות לאו דוקא עכיל. ואע"ג דהרב פתח עינים כנדה ס"ז השיב על דברי אביית שמואל והילק להוכיח דאין דברי ס' החסידים נגד הוהר הקדוש ולעולם אימא לך דדברי הוהר הם בדוקא יעיש מיס סאן דאמר כהרב בית שמואל לא יקרא טועה מדרך המוסר ואין לקונן עליו אוי. וכן מיש עוד מהר"ד עזריה מאדומים וזיל דומה למה שהפליגו ס' יש בערכין על בעל לשון הרע לומר שהוא גדול מן השלש החמורות וכאלה לאין קץ אשר אמרו בהבאי וגוומא כרי להרחיק אדם מן העבירה ע"כ גם בזה מצאתי לו חבר גכרא רבא דאתי מנהיר דעיה היה כמותרין גרין ריט וריט דקק מונומא יעיא שחיבא בחשובותיו זרע אמת איח ס' מיש דברי בעל ריה כפיג משער החשובה וכתב עליהם וזיל גם מה שהפריז על המרה לומר דכל מאי דארזיל שקול כעיו וכו' צריך סיגופים כמו עיו וכו' גם בזה אחר נשיקת כפות רגלי חסידותו אמינא דלא צייחנין ליה להני כללי דבייל לן מר בקבא רבא דאין לנו אלא מיש ריי בה' הלוקי כפרה עבר על מיע ולית תשובה תולה ויוה"כ מספר וכו' ואם ארזיל דשקולים כעיו וכו' אינו רוצה לומר שהיו ממש כאלו דאיכ לא שנקת חיי לכל בריה ויפה אמרו המפרשים בזה אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי כלומר אספר כל מה שהוא שקול כמו בניך להיר שקול וכו' וכיוצא הנה דור בניך בגדתי ע"ד אלא ר"ל ריש להם קצת שמץ רמיון לעיו אבל ס"ס אינו אלא לית גרידא וזה פשוט מאד עכ"ל. ואתה הראית לדעת דכמותרין גרין מסכים עם הרב מאדומים ולא עוד אלא שיווק סברה זו ממיש המפרשים ע"פ אם אמרתי אספרה כמו דמשמע מינה שיש גדולים אחרים כדעת נו. אכרא דהרב בית שמואל וכמותרין גרין הם בתראי להרמ"ב וירוע דאין מקשין מאחריו לקדמן שלא ראת את החד"ש אמנם אין כוונתי אלא להוכיח שסברת הר"ד עזריה מאדומים איננה סברה כוזבת ופסולה בהיות שענינו הרואות שהשבו כמותו גדולים אחרים שצדקתם ויראת חטאם גלוי לכל בני עמינו ושלא היו סחורי אסורים. וכן מיש עוד וכאלה אין קץ אשר אמרו בהבאי וגוומא כרי להרחיק אדם מן העבירה ע"כ. אין כוונתי לומר שאין להם עונש כלל ח"ו דהא מצינו בנפיקות הרבה שפירשו רז"ל שלא דברו אלא בלשון גוומא ואעפ"י שהפליגו בשיעור שנתנו מיס איזה שיעור יש ריט הא דאמרינן בפי"ק דעירובין סבוי שהוא גבוה מכי אמה ימעט וריי מבשר עד מיס וגוין ותני בר קפרא עד מאה ואמרינן בשלמא לבר קפרא גוומא וכו' והא וראי דבר קפרא נתכוון להתיר מיס וגוין ויותר אלא דמה שהגדיל עוד השיעור עד מאה הוא דרך גוומא. וכן אמרו דיברה תורה בלשון הכאי דימ ערים גדולות ובצורות כשמים דאעפ"י שאי כששומו מיס וראי משמעות הכתוב הוא שהיו ערים גדולות ובצורות עד מאד. וכן כאן מיש הר"ד עזריה מאדומים שאמרו בהבאי וגוומא נתכוון לומר שענשם חמור ודאי אפי' יותר ממה שיהשבו בני אדם אך לא ממש כמו משש דבריהם. ומי לנו גדול מהרב ראשית חכמה ביראת חטא וקדושה בכל מרות טובות שמנו חכמים בצדיקים ואעפ"י כן גם הוא משכן עצמו לפרש דמיש בוהר שעון הוצאת שויל אין לו תשובה אינו כששומו

אלא דיל שחשוכו קשה, ובדאי שכוונתו הייתה שלא לרמות ידי בעלי תשובה שלא יתייאשו מהתשובה. והכי נמי נימא בעד סה"ר עוריה מאדומים שכוונתו הייתה כזו שלא יחזיקו בפני עצמם החוטאים האלה רשעים גדולים יותר מראי ויתיאשו חזי מהתשובה כחשכם שאין קץ לענשם ושהושוו לעניו וכו'.

החכם ה"ן מביא בספרו זצ"ל גם איזה ספרים שכקר בחרות עינו להודיע טיבם ומחברם האמיתי ורובם נשפטו מהגרסא ואעתיק שנים מהם מאות הצד"י:

סי' צ"ה היגון נדמס בקרימונה שנת צ"י ש"ב וענינו להשקיש הנפש מראבון בעת צרה חזי ושם בהקדמה נאמר כי חיברו איש אחר שמו שם טוב בן יוסף פאלקרי, אמנם להיות כי נאבד הור ויסרו חכם אחר שלא נזכר שמו שם [עיינן רשימת בודלי לרמשיש עמוד 2509]. צוואת ר' יהודה החסיד גרססה בתחילת סי' החסידים, והנה ראיתי לכתוב כאן תשובת מהרים פרובינצאל וצוקיל שמצאתי כי ז"ל וירנו המורה אם ראוי לעשות מעשה נגד ז"ל בשביל צוואת ר"י החסיד כי יש ויש דברים נגד דבריהם ז"ל, תשובה אנכי לשם אלהים אמת וחזרתו שכתב ושבעל פה אמת לא ידעתי אכנה כי הצוואות ההן לא אמרן והושע מפומיה ואין להאמין בה, כ"ש לעשות מעשה על פיהם נגד קבלתם ז"ל, והעובדים על דברי חכמים בשבילן קורא אני עליהם העובדים ארחות ישר ללכת בדרכי השך ואותי עזבו מקור מים חיים וגו'. וגם לא מן השם שכלם יצאו מפי החסיד אלא מפי אחרים ויחסום אליו או נמצאו בעזבוניתיו והאמינים לו ולא יצאו ממנו. על הדרך שכתב הרמב"ם בראשון מהמורה על שמות ז"ל ששקמיעים. ורי בזה לנכון וחכם כמון מאתי אזהבך נצח הצעיר משה פרובינצאלו ליל ג' א' מרחשון שליב סה ממנוכה עכ"ל.

כל הקורא תולדות כמהר"ר שכת' ביד באר בגרסא (צד 349) יכין וידין שהחכם ה"ן יסכים לדברי כמהר"ר בנימין בהן שאמר לכמהר"ר יוסף אירגאס כי אין לסמוך על דבריו, והרבר להפך כמו שנוכח מן הכ"י ז"ל ובהיות כי כמהר"ר אירגאס בשרת דברי יוסף סי' כ"ה כתב בשם כמהר"ר בנימין בהן סריגייו וצוקיל וזה לשונו. דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם כי כבר התעשקו עמו בעלי ההוראה מכמה תשובות שבאו שם ולא כהלכתא וכו' עכ"ל לכן אמרתי אני אל לבי אקומה נא ללמד זכות על הרב הג"ל דוח חובתנו וכך יפה לנו לעשות, ואחזק אנכי כי בהרבה תשובותיו וכמעט ברובם עשה להם סמוכות מרבני דורו ומאותם שקדמוהו מעט מועד ע"כ. ואחר שהביא דאיה לזה מהתשובות סי' ב', סי' ד', סי' ו' כתב ובשאלה יוד בראשונה של חפ"לן שאינן מעובדות לשמן אלא שהן פושחות לשמן שהחזיר הרי העיר במנה תשובתו שכל מ"ש הוא מתורת הרב הכולל ר"מ ור"מ של רומי כמהר"ר מנחם קורקוס וצוקיל (ומוסף החכם ה"ן) אעפ"י שבוה הרבה רבני איטליא לא סברי כותיה כמבואר

בדבר שמואל סי' ע"ט. ובדרך הזה הולך ומונה עוד הרבה מתשובות באר ע"שק. ובסי' נ"ז הרחיב מה האריך לשון ללמד זכות למדינות איטליה שנהגו להכשיר היין הנעשה מענבים דרוכות שמכיאים הענבים בעגלות ארוכות ונסמך על מהירקו שגם הוא התיר והביא דבריו מור"י ז"ל בהגהה למסך הלכה והסכים עמו הרב שפתי כהן ובאמת כי נאים הדברים למי שאמר יען וביען הקביה מתרצה במי שמלמד סגוריא על ישראל וכ"ש במקומות איטליה שהיו בהם תמיד גאוני עולם ולא אסרו להם. וכיצא בדבר תמצא לכמהירי חיריא וצוקיל שחגר סתנו בתשובותיו ללמד זכות לבני איטליה שנהגו להשחית זקנם בסם ובמספרים. ובסי' ס' וכו' ע"יש (וכן בסי' ס"ז, ס"ח, ע"א, ע"ח) ובסי' צ"ח שהחיר לישא כפיס בתפלת נעילה יהיכ אפי"י שהיא לילה. איברא שכמהורירי אולמו חיבר קונטרס אחד להוכיח להפך והביא עמו הרבה רבני איטליה שהסכימו למסקן לאסור. אמנם מצאנו חבר להרב ז"ל גברא רבא דאחי מנהיר דעיה היה כמהורירי יעביץ בשחית שאילח יעביץ סי' ... שהסכים להתיר יע"ש מילתא כמעמא. הן אמט שכסי' עיין בתשובת גלוח הוקן לא כוון אל האמת כמה שרצה לחלק בין יושבי איי ובין הדרים בחייל. אמנם לא נוכל להתעלם שגם הוא ז"ל לא החליט הרבר כמה שכתב אך אי לאו דמסתפינא אמינא דאיכא לאיפלוגי וכו' והרי זה כמסורת מודעה שלא כתב מה שכתב אלא לצרר צודים אמנה דאה וידע גם הוא שיוכל הרוחה לדחות ולכן כתב אי לאו דמסתפינא. גם כשהשיגו כמהורירי אירגאם בתשובתו שם על ערות מנהג הרמ"ע שהביא בידו. אחר נשיקת כמות רגליו הקדושים ושאלת אלה מחילות ממנו נלעיד שיש להשיב דהרב באר ע"שק אחר שצידר שיש לחלק בין יושבי איי ובין הדרים ח"ל הוסיף וכתב וז"ל מלבד כי אין הדברים הללו אמורים אלא לסאן דלא פסיק סומיה מגירסיה וכו' עד ולפיכך לא צינתה לנו התורה אלא על הפאות כי רוצה היא בתקנתנו וכו' ע"ש וכלומר אפילו נימא שאין חילוק בין יושבי איי ובין דרים ח"ל מיס אין חיוב זה שלא לגלח הוקן מוטל אלא על החסידים ובאים בסוד ה' ולא כל הרוצה ליטול את השם ישול. ועל זה קאי מה שהביא אח"כ עדות הרמ"ע שהיה מסתפר במספרים למעלה כפנים והיין מסמקם הפאות וכמו שאיתי עושים כמה רבני אשכנז כשהייתי עמהם באר"י. וכונת הרב באר ע"שק לומר סוק חוי מאן גברא רבה כהרמ"ע ודאי רב גובריה בנסתרות ואפי"י כן לא רצה ליטול את השם בזה דרון מינה ק"ו. ומ"ש כמהורירי אירגאם בשם הרכ"ך וצוקיל שראה כמנומנה צורת הרמ"ע והוא בזקן מלא על כל גדותיו ושהוא הכתשה בגופה של ערות נלעיד דאין בה בדיוקן מלאכת הצייר להכחיש ערות רבנים גדולים כמו שהיו כמהורירי מלאנו רבו של הרב באר ע"שק וחתנו של הרמ"ע וכמהורירי אהון כרביה מסודנא בעל מעבר יבק ובפרט שהיו תלמידי הרמ"ע ויושבים לפניו תמיד. וכ"ש ראשון שהרמ"ע היה שער זקנו רב מאד ובהיותו מסתפר קצת למעלה בדיוקניה כדרך רבני אשכנז עדיין נראה בדיוקנו בזקן מלא על כל גדותיו. ומה שכתב עוד כמהורירי אירגאם דשמא טעה הרואה או המגיד או שמא איש חליי היה הרמ"ע ע"ש. יסלח הארון דאי לומר כן מאחר שהעירו כי כן דרכו של הרמ"ע בכל ערב

שבת ושכך נהג עד סוף ימיו, ולא עוד אלא שכך נהגו כל תלמידיו אחריו, ואילו היה משום חולי בודאי היה מזהיר לתלמידיו שלא ילמדו ממנו בזה¹. ברם כל זה לא אמרתי אלא כי היכי דלא לישוויה להרב כאר עשק קמיל קני כאגמא, אבל בעיקר הרבר חזורני על הראשונות דאפשר שפיר שהרין עם כמוהררי אירגאם רעסי הקבלה אין חילוק בשום מקום וכשום זמן, אלא שאין זה כדאי להאסיל אורו של הרב כאר עשק, דאשו כל מי שאינו כיכ בקי בנסתרות לאו גכרא רבא הוא? (עינ דברי החכם ח'ן זצוקיל).

---

¹ ועיי במאמרו של הריד קויפמאן זיל במ'ע REJ כרך ל"ם 118 והלאה ששם נדפסה גם המנחתו של הרמ"ע מפאנו [ש: א. ס.].